

מאיר שמגר – נשיא של שופטים – שופט ואדם*

מאת

מישאל חשין**

שילהייקיץ. מאז ימי ילדות לא אהבתי שילהייקיץ. נולדתי על-גדות היס-תיכון, ומי שנולד לחוף-ימים יאהב את הקיץ. אור מסנוור ובוהק, שמש צורבת, רוח כבדה של חמסין, לילה חמים ומבושם, סנדלים, גופיה, ים וגלים, חוף-שלי-זהב. את אלה אהבתי וצחקתי מלוא-פי אל-מול הרוח. וכבוא עיתם של אלה נפלה עלי קדרות. לא ביום אחד בא עלינו הסתיו. חרש-חרש, מעט-מעט, מתגנב הוא אל ביתנו ואל ליבנו. שמש עצלה ומנוכרת המאחרת לקום ממישכבה ומקדימה להיעלם במערב. הלכה השמש החמה והטובה ותחתיה באה שמש זרה ורחוקה. רוח של מערב ורוח מצפון מעבירות סמרמורת בעמוד השדרה ומעלות גבשושיות על-עור. עצים משירים עליהם. קיצו של "החופש הגדול". "חמש שנים על מיכאל עברו בריקודים". ימים נוראים הגתלים עלינו בכברות ומושכים אותנו מטה-מטה. "ימים של התפכחות מאשלויות". מין ריקנות הממלא את חלל הגוף. משהו שאבד ולא עוד ישוב. והלב עצוב. רע לו, ואף לדמוע לא ידע. אולי משהו בזווית העין. אולי משהו עולה בגרון. מכחכים קמעא. מביך.

קיץ וסתיו וחורף ואביב היו לפנינו, היו והוויים הם עימנו, ויהיו אחרינו. הם לעצמם והם כמשל. ומה היה לי שמדבר אני על עצמי וגררתי אחרי והבאתי עמי קיץ וסתיו, שילהיי קיץ ושלכת, משל ונמשל, והרי לא על עצמי ולא על הטבע כיוונתי לדבר. אלא שכל הבא לספר על חברו חזקה עליו שיפתח בעצמו. והרי אין הוא יודע על חברו אלא מעצמו.

שילהייקיץ פשטו על בית-המשפט העליון והם באשר נפנה. שילהייקיץ בחלל האוויר וסתיו בלב. ימים של חתימה וחיתום. סופה של תקופה. אורח-לשעה לא ידע. זר לא יבין. אנו, בני-הבית, נדע ונבין. ימים אלה אינם כתמול שלשום. וימים שיבואו, נדע, לא יהיו כימים שהיו. אכן, שמיעת משפטים כשהיתה. כתיבת פסקי-דין

* פורסם גם ב"הרשות השופטת", עלון השופטים בישראל, גליון מס' 22, ספטמבר 1995.

** שופט בית-המשפט העליון.

כשהיתה. תורנות כשהיתה. לחץ – אוי לחץ – כשהיה. רוגז כשהיה ושחוק כשהיה. הכל כשהיה. ובכל זאת – שום דבר אינו כשהיה. משהו תלוי באוויר. משהו מכביד על הנשימה. אין מיישירים מבט, מתביישים, נבוכים. שלושה-עשר באוגוסט אלף תשע מאות תשעים וחמש. זו דרכו של עולם, כך יאמרו האומרים, ואנו ידענו גם קודם שאמרו לנו. ואם ידענו, מה לנו שנכעס, שנתעצב, שנתריס, והרי ממילא לא נוכל לשנות דבר? ואולם נבקש כי תינתן לנו זכות-זוטא זו. עליה לא נוותר.

* *
*

אני מכיר את מאיר שמגר כשלושים שנה לערך. וכמה שלושים שנה יש לו לאדם בחייו? נפגשנו לראשונה בתחילת שנות הששים. אני עוצם את עיניי ואני נזכר. כמה רחוקים הם הימים מאיתנו וכמה קרובים הם אל הלב. ואני תמה: כיצד יכולים דברים להיות קרובים – כה קרובים, ובה-בעת גם רחוקים? באותם ימים – ואני סגן פרקליט המדינה במחלקת הבג"צ – דרשנו כי משיבים בבג"צ יתייצבו לפנינו במשרדי הפרקליטות, משל היו לקוחות הבאים אל משרדו של עורך-דין. מדיניות זו שנקטנו בה עוררה התמרמרות לא מעטה: מנכ"לים עסוקים ומלאי-חשיבות-עצמית לא הסכימו, החרו-החזיקו אחריהם סמנכ"לים ואמרכלים, ממוני-על-תקציבים ושאר וזירים ואחשדרפנים. מי-הוא-זה ואיזה-הוא סגן פרקליט המדינה שנכתת רגלינו אל משרדו (משרד עלוב, נודה). ייכבד ויבוא אלינו, הרהרו ביניהם לבין עצמם. "תקבל כוס קפה" הבטיחונו נאמנה. ואמנם: בהיררכיה של שירות המדינה, אפשר היו אלה – למיצער בחלקם – נעלים מסגן פרקליט המדינה, ועל-פי הפרוטוקול הלא-כתוב היינו אמורים אנו, חבריי ואני, להגיע עצמנו אל-עבר משרדיהם של אותם פקידים נעלים. ואולם אנו עמדנו על שלנו ולא ויתרנו. וידנו היתה על העליונה. אכן, זכינו בקרבות אך היה עלינו להעסיק עצמנו חדשות-לבקרים בגינוני-נימוס ובמחוות-של-כבוד ושל אי-כבוד, כמו אלה עיקר וכל השאר טפל. בתוך חבורה זו של נשואי-פנים בלט מאיר שמגר, הפרקליט הצבאי הראשי, ראש מערכת המשפט בצבא. גבר בסוף שנות השלושים ובתחילת שנות הארבעים לחייו. איש צעיר וגבר בעמיו. משיכמו ומעלה. הגם שהיה ראש של מערכת נכבדה, לא זו בלבד שלא שמענו ממנו הזמנה או בקשה (או דרישה) כי נבוא אל משרדו-שלו (כמעט מעליב), אלא שלא היה משפט, כגדול כקטון, שלא התייצב אישית לפנינו. ולאחר שהחלפנו דברים והוחלט מה שהוחלט, לא נח אל"מ שמגר עד שניהג את כתיבת תצהיר התשובה, עובדות ומשפט ומדיניות. כך בתצהירי תשובה, כך בהכנה לחקירה נגדית (אותם ימים נהגה חקירה נגדית בבית-המשפט הגבוה לצדק), כך בהליכי-עזר של

פרטים נוספים. אותם ימים היה הדבר לפלא בעיניי, עד שראיתי אותו בעבודתו מקרוב – כיועץ משפטי לממשלה וכנשיא בית-המשפט העליון – והבנתי כי זו דרכו של האיש, מעשה מיקשה. כי אחרת לא יידע. לא ינוח ולא ישקוט עד אם ימלא בשלמות משימה שנטל על עצמו. אחריות אין מעבירים. חובה אינה סחירה. האחראי אחראי. ואם לא ידענו מהי עבודה המודרכת במצפון, נתבונן במאיר שמגר בעבודתו ונדע.

אכן, לא פגשתי מימי איש עבודה כמאיר שמגר. לא אדע כיצד מילא תפקידו בצבא אלא מפי השמועה. זאת ידעתי, שמיד עם תום מלחמת ששת הימים – ואף תוך כדי המלחמה – פרש לפני המערכת המדינית והצבאית שיטת משפט שלמה ארוגה שתיוערב, למן הודעות מפקדים על כיבוש ועל השלטת חוק וסדר, ועד לצווים המסדירים את חיי היומיום. כך הניח תשתית למישטר המנהג עצמו כעשרים ושמונה שנים. הוא שנאמר: איזהו חכם, הרואה את הנולד. ויש אומרים, וגם הוא לענייננו: איזהו חכם, המבין דבר מתוך דבר.

* *
*

ומן הצבא אל משרד המשפטים. יועץ משפטי לממשלה, כשמו, אמור הוא ליתן "ייעוץ" לממשלה, לשריה ולפקידיה. וסגרתו "ייעוץ" בין מרכאות, שכולנו ידענו כי "ייעוץ" זה אינו כלל ייעוץ אלא הורייט משפט ודין והילכות-יומיום ודרכי-ההתנהגות. עצה שנתבקש ליתן, הגישה מאיר שמגר כר-ביום או למחרת-שלי-יום (ובמקרים קשים – לאחר יומיים-שלושה). ומשראו הפונים כי טוב, וכי עד ששואלים הם שאלה זוכים הם בתשובה, החלו בקשות לחוות-דעת יוצאות דחופות ובהולות מלישכותיהם של שרים ופניהן אל לישכת היועץ המשפטי לממשלה. ראו שרים ומהם למדו שאר תופשי-משרה ומחזיקי-בסמכויות בשירות המדינה. והבקשות לחוות-דעתו דהרו אל משרד המשפטים עדריים-עדריים. היה לו למאיר שמגר צוות מצומצם שעזר לידו, ובערבו של יום היה עושה "סיבוב-חדרים", אוסף אל חיקו כל חוות-דעת שלא נכתבו, ובשעות הקטנות של הלילה היה מסיים את שצריך היה לדעתו סיום. אחרת קשה היה לו להירדם, כנראה. וכך נקף הזמן: ימים חלפו ביעף, שבועות דחקו אלה באלה, חודשים רדפו חודשים, ואלה כולם נצטרפו לשנים. וכל אותה עת נערמו חוות-דעת זו על-גבי זו ואלו על-גבי אלו. וירבו ויעצמו במאד-מאד. הגיעה עת כינוס, אמר היועץ המשפטי, והדבר קם ונהייה. כך נולדו "הנחיות היועץ המשפטי לממשלה" והן באחד-עשר כרכים המחויקים מאות (אלפי?) עמודים של חוות-דעת והנחיות והוראות ומה לא. והארץ לא עמדה מלכת. זמנים נשתנו, חוות-דעת נתחלפו אלו באלו, ואין דבר כשהיה: הכל זורם, הכל

ינוע. ואילו ה"הנחיות", בלבוש מקורי ובלבוש חדש ומתחדש, עימנו הן כל העת. משענת הן לראשם של פרקליט ויועץ, ועליהן חרות בכתב סמוי שמו של אביהן. כלום יש צורך שאוסיף ואסביר מה תרומה היתה בכל מעשים אלה כולם לשלטון החוק במדינה? שלטון החוק הטהור, שלטון החוק המזוקק והטוב, שלטון החוק בהדרו ובגאונו.

כך בייעוץ, כך בפרקליטות וכך בחקיקה, ואיש לא יקח ממאיר שמגר את כל אלה. ויתר דברים וכל אשר עשה מאיר שמגר כיועץ משפטי לממשלה הלא המה כתובים על ספר דברי-הימים לשלטון החוק בישראל.

* *
*

אשר לאותו צוות מצומצם שליד הוועד הראשי, אזכור כי לא פעם תלף במוחי כי השם מאיר שמגר אינו שם-של-מקרה; נועד הוא לו מני קדם. הוא המתין אי-שם למאיר שטרנברג, עד שבא ואספו אליו:

"ואחריו היה שמגר בן-ענת. ויך את הפלישתים שש מאות איש במלמד הבקר. ויושע גם הוא את ישראל" (שופטים ג, לא)

(באותם ימים היה שמגר בן-ענת וכימינו שמה הוא ענת בת-שמגר). אותו צוות מצומצם נדמה לפלישתים: המלמד כמו עבר בירושה משמגר-אל-שמגר, וכינויו בימינו מלמד-האדם. כך היה במשרד המשפטים ובימים יבואו אף-הם.

* *
*

וממשרד המשפטים אל בית-המשפט העליון: שופט בית-המשפט העליון, מישנה לנשיא, נשיא. עשרים שנה בהיכל של-משפט. שתיים-עשרה שנים נשיאם של שופטים — שנים טובות לו ולאשר סביבו. חי וקיים.

* *
*

סופר ומשורר, צייר ופסל, מלחין ומחזאי, מלאכתם וייעודם פרשנות לחיים — חיים של פרט וחיים של כלל — פרשנות של יוצרים. החיים עוברים לפנייהם ובהם, ויצירתם פירוש והארה. כל אחד מאלה — הם ואחרים כמותם — הולך

בדרכו-שלו ועושה בחומרים משלו. אלה בסיפור ובשיר, אלה בציור ובפסל, אלה במוסיקה ובמחזה. כמותם – וגם שלא כמותם – הוא השופט: אף הוא פרשן החיים, פרשן-יוצר. עיקר עיסוקו הוא בטקסטים-של-משפט ובעקרונות של דין ושל צדק – לא רק בהם, אך בהם יתמחה והם המאפיינים את יצירתו – ובהם ילוש ויצור צורות. ואחרי כל אלה יבוא מעשה הפרשנות, הלא הוא פסק-הדין. ייחודו של פסק-דין הוא זה, שלעולם יימצא בו דבר מן הציווי הנורמטיבי – ציווי מפורש או משתמע – ייחתכו בו זכויות וחובות, ייגזר עונש, ייקבעו אורחות-חיים וכללי התנהגות מחייבים לפרט ולכלל. מאזן הנכסים, הזכויות והחובות של בעלי-הדין – ולעתים גם של מי שלא היו בעלי-דין – יהיה לאחר פסק-דין אחר משהיה לפני פסק-הדין. בכל פסק-דין יהיה משהו ממעשה הגיליוטינה – חיתוך של דין – ובצידו מוסר-השכל לכלל ולפרט לחיי היומיום. זה ייחודו של פסק-דין, בכך ייבחן ובכך ייבדל מסיפור ומשיר, מציור, ממחזה ומשאר מעשי פרשנות אחרים לחיים. אם כך בסיכסוך שבין פרטים, לא-כל-שכן בסיכסוך בין הפרט לבין רשות הציבור, ששומה עליו על שופט לפלס דרכו בין רשויות, והכרעת-דין לכאן או לכאן אפשר יהיה בה זעזוע – ולו זעזוע קל – ביחסיהן של הרשויות ביניהן-לבין-עצמן. ועוד נדע ונזכור: מלה אחרונה היא בקולמוסו של שופט, ומי יאמר לו מה תעשה. וגם בזאת תתייחד אמנות השופט מאמנותם של פרשני-חיים אחרים, והוא כנגזר מייחודו של פסק-דין, כסיבה וכמסובב לפסק-הדין. סופר יספר כאשר יספר ויילך באשר יוליכנו לבבו, כך ישורר המשורר, יצייר הצייר, ילחין המלחין ואיש לא יכהה בהם. תחילתה וסופה של היצירה הם ביצירה עצמה – תכלית היצירה היא היצירה – והקריאה, השמיעה והראיה הינן כדת אין אונס. שונה אמנות השופט, שנדמה הוא לאדן-השדה: קשור הוא בטבורו אל נודמות ואל עקרונות של משפט, אל חוק ואל דוקטרינות, ואלה כולם לא יתנו לו להגביה-עוף כאחיו פרשנים-לחיים. ביועדנו כל אלה, נוסף ונדע – כמו מעצמנו – כיצד אמור הוא שופט לספר את סיפורו-שלו, כיצד יחשוב, כיצד יפסוק: זהיר-זהיר, אט-אט, בשיקול-דעת, בריסון עצמי. והצנע לכת עם אלוהיך. "בעצב תלדי בנים": כך יולד אדם, כך יולד פסק-דין.

וליד השוני – והשוני חי וקיים – יימצא צד הדמיון, והוא מן העיקרים. אפשר עיקר שבהם. בכך נדמה הוא שופט ליתר חבריו פרשנים-לחיים, שבסוף-כל-הסופות, ובתוך כל אותם ריסונים שהוא מצווה בהם, חייב הוא השופט לעשות כאשר יצוונו לבבו, לא ירא מאיש ולא ייחת, לא מאיש ולא מקהל. דעת איש ודעת קהל לא יהלכו עליו אימים. שופט לא יבקש לו את "אמון הציבור". היוצר בדמותו כצלמו יוצר הוא והמפרש בדמותו כצלמו יפרש. אמת מלב תיחצב, והיוצא מלב סופו שייכנס אל-לב. זו דרכו של נביא-אמת. זו דמותו של שופט. זו דמותו של השופט שלי.

מאיר שמגר הינו שופט-בתקן עשרים שנה. פרשן-לחיים הוא במשך למעלה מכפולת שנים אלו. אני מאמין בפירושו לחיים. אני אוהב את פירושו לחיים. נחלקנו בדעתנו לא אחת: לעתים חלקתי אנוכי עליו. לעתים חלק הוא עלי. גם על דוקטרינות גם על עקרונות. והמלחמה כבדה באותם ימים. טוב שכך הוא, טוב שכך היה, והרי שופט באמונתו יחיה. איש ואיש יתנבא כאשר ברא אותו האלוהים. ואולם מבעד לכל חילוקים שהיו – חילוקים שהיו וחילוקים שיהיו – אהבתי את פירושו של מאיר שמגר לחיים. אותו מיוזג מיוחד-במינו – אפשר מיוזג מופלא – בין שני הפכים שיצרו אמת-של-שופט, אמת-של-אדם: מעבר מזה, אינדיבידואליסט מובהק, הומניסט, איש-של-היחיד, אוהב-אדם, כמעט אמרתי – ולא אמרתי – שופט מורד, שופט ההולך בדרכו-שלו אף כנגד רוב כבד העומד נגדו. ומעבר מזה, שופט קפדן, שופט של חוק וסדר, איש של משטר, אדם היודע שמערכות שלטון חייבות לתפקד ביעילות ובקצב, לטובת הכלל ולטובת הפרט. אכן, יחיד ומיוחד.

* *
*

את הבית הזה בנה אבא, יאמר בנו של האדריכל. ואת הגשר הזה הקים סבא, יאמר נכדו של המהנדס. ואת הגנים התלויים האלה שתל סבא-רבא, יאמר נינו של איש-הנוף-והגנים. ומה אומר אני, ישאל בנו של השופט? והגדת לבנך ביום ההוא לאמור: את מקום הנשמה ידעת? והמצפון, אותו ראית? המיששת צדק? ומה ריחה של אמת, טעמו של חסד? שופט לא ידע, לא לבנות בית לא להקים גשר לא לשתול גן-פלא. שופט לא לימד עצמו כל אלה. זה דברו של שופט: טובל בקסת עטו וכותב משפט וצדק וחסד. ואלה יהיו עימנו כאשר נלך ונבוא, תמיד, בכל יום ובכל עת ובכל שעה. קסת של מאיר שמגר מלאה בחוכמה, כתבונה ודעת, באהבת-אדם, ופסקי-דין הנובעים מעטו – פסקים לרבבות – כמותה של קסת. פסקי-דין כמסיכה הוא על-פנים, ופניו של שופט לא ייראו. ואולם מבעד לסידקי-העיניים יבקעו נככי-הנפש. קראת פסקי-דין וידעת מי השופט ומה אורחו. קראת פסקי-דין של מאיר שמגר וידעת מה הוא שופט. ואת אשר תראה תאהב.

* *
*

כל ימינו נתפלל כי תימצא לנו אבן-החכמים: שנחפון אותה בכפנו, שיעלה חומה בגופנו, שתפקח את עינינו, שתפתח את לבנו, וידענו להבחין בין טוב לרע, בין אמת לשקר, בין צדק לעוול, בין נביא-אמת לנביא-שקר. וגם אם קשה היא הדרך,

וגם אם מתגנב חשש אל-לב שמא תעינו, שמא לא קראנו נכונה את המצפן שכליבנו, שמא שגינו בהכנת האותות, לא נלאה מלכת בדרכנו וכאשר יורנו לבכנו. לא אדע היכן היא האבן; לא אדע אם יום יבוא ונגיע עדיה. ואולם בליכי אדע שמאיר שמגר יודע היכן היא שוכנת. האותות שהיא שולחת אליו הינם קרובים וחזקים. הוא לא יגלה זאת לאיש. הוא לא יגלה זאת אף לעצמו. בחדר גזזים בליבו יידע, והחדר סוגר ומסוגר. סוד כמוס הוא ויהי לסוד. מעבר לכך לא יגיע אדם. גם אדם שהוא שופט. כי האדם אדם הוא.

* *
*

על מרדכי היהודי מספר הכתוב כי היה רצוי לרוב אחיו (אסתר ט, ג). מאיר שמגר רצוי הוא לכל אחיו, כקטנים וכגדולים. יבורך ונבורך. איש-של-כבוד הוא מאיר שמגר. אציל-רוח. איש-של-הדר והדרו על סביבותיו. מנהיג. שופט דגול. אדם. זה האיש וזה סיברו. מי שעבד במחיצתו יודע כל אלה. אשריי שנפל בחלקי להיות לידך, מאיר שמגר. חברים היינו וחברים נהיה, אחי הבכור, דבר לא ייגרע. אך אחסר אותך בבית-המשפט: בשעות בוקר מוקדמות, בשעות ערב מאוחרות, במושבי-של-שלושה, בהתייעצויות אין-קץ, ב"אני מסכים" וב"אלך בדרכי-שלי", בחברותא, בשיחה של לא-כלום, בבקשת עצה, בקבלת חום-מלב.

כמנצח היית על תזמורת, אחי מאיר שמגר. נבל וכינור, תוף וחליל. למנצח למאיר מזמור הללויה.

ירושלים, יוני 1995

